

„Odtaté ruky“? Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí*

Peter Šoltés – László Vörös

Abstract

ŠOLTÉS Peter – VÖRÖS László: „Hands Severed“? Continuity and Discontinuity of Political and Social Elites in Slovakia in the 19th and 20th Centuries.

The article is an introduction to the current issue of Forum Historiae that was supported by the Slovak Research and Development Agency project “Continuity and Discontinuity of Political and Social Elites in Slovakia in the 19th and 20th Centuries”. The editors provide a brief overview of the theoretical concepts that underlie the articles published in the issue; they introduce the main research questions and hypotheses the authors of the issue worked with and outline the main conclusions.

Keywords: power elites, social elites, Austria-Hungary, Czechoslovakia, 1918

Tento rok si pripomínáme výročie viacerých významných udalostí 19. a 20. storočia. Osmičkový rok tentoraz rezonuje o čosi viac, keďže uplynie sto rokov od založenia Československa a polstoročie od okupácie Československa armádami Varšavskej zmluvy. Oslavy výročí, štátom organizované festivity a iné formy kultúry spomínania by prinajmenšom z odborného diskurzu nemal zatlačiť do úzadia úvahu nad dôsledkami závažných vnútropolitických a medzinárodných kríz, zmeny režimov a politicko-ekonomických systémov.

Tradičný pohľad na zmeny režimov vychádza z tézy o hlbokých politických ruptúrach, ktoré so sebou prinášali rozsiahle zmeny rozloženia moci. Ich sprievodným znakom boli personálne, kultúrne a sociálne diskontinuity, ktoré radikálne zmenili dovtedajší vývoj spoločnosti. Historik Ľubomír Lipták v roku 1990 publikoval inšpiratívnu úvahu, v ktorej hľadal odpoveď na otázku, či bolo Slovensko skutočne krajinou generácií „s odtátnymi rukami“.¹ Podľa Liptáka boli slovenské dejiny v 19. a 20. storočí poznačené zmenami režimov a diskontinuitami: nové pokolenia prichádzali, chopili sa práce, získali postavenie, budovali kariéry, ale ešte než sa mohli plne rozvinúť, boli v dôsledku politických a spoločenských zmien odstavené a nahradené novými elitami. Aktuálne číslo Forum Historiae je jedným z výstupov vedeckého projektu Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí, medzi ktorého výskumné ciele patrilo i overenie platnosti tézy o „odtátnych rukách“, ale i ďalších dlhodobou akceptovaných presvedčení, ktorých platnosť doteraz nebola overená empirickým výskumom a konkrétnymi analýzami.

---

* Toto číslo Forum Historiae bolo podporené Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-14-0644 *Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí*.

1 LIPTÁK, Ľubomír. *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 133-138.

Po roku 1918 sa v dovtedy bezprecedentnom počte súčasťou mocenských, funkčných aj spoločenských elít stali jednotlivci z neelitných vrstiev – jav, ktorý z kvantitatívneho hľadiska prekonal len radikálna reorganizácia politického a hospodárskeho systému po roku 1948. V celom procese ustanovenia nových elít na Slovensku po roku 1918 je nesmierne dôležitý faktor importovaných elít z Čiech a Moravy. V podmienkach novo vzniknutej Československej republiky sa nanovo ustanovili maďarské a nemecké politické strany, v rámci ktorých sa profilovali aj osobnosti, ktoré vo vzťahu k svojej menšinovej komunite tvorili elitu, vo vzťahu k československej mocenskej štruktúre však predstavovali potenciálnu kontraelitu. Z hľadiska témy projektu – kontinuity a diskontinuity elít – je obdobie dezintegrácie Rakúsko-Uhorska a vzniku Československa a prvých rokov ustanovenia jeho politických, výkonno-mocenských a správnych štruktúr priam vzorovým prípadom, na ktorom možno skúmať takmer všetky aspekty vzniku, fungovania a obnovovania elít. Podobne významnou, ak nie ešte významnejšou periódou je aj predĺžené desaťročie medzi rokmi 1937/1938 – 1948/1949, na ktorej príklade možno skúmať kontinuity a diskontinuity, stratégie sebazáchovy a „regrutovania“ nových elít v kontextoch závažných vnútropolitických a medzinárodných kríz, piatich režimov a troch politicko-ekonomických systémov – pluralitného demokratického (ČSR 1918 – 1938 a ČSR 1945 – 1948), autoritatívneho (ČSR 1938 – 1939 a autonómna Slovenská krajina 1938 – 1939), totalitárneho (Slovenský štát/republika 1939 – 1945 a ČSR po roku 1948). Jedným z výskumných zámerov riešiteľov projektu bolo sledovanie prípadných režimových špecifik alebo práve, naopak, podobností pri postupoch integrácie a vylúčenia starých elít, miery personálnej kontinuity na jednotlivých úrovniach výkonu moci a správy.

Z hľadiska skúmania stratégií „pretrvania“ starých elít v podmienkach nových režimov je dôležité venovať pozornosť sociálnym faktorom kontinuity, t. j. udržaniu v pozícii elity i v podmienkach nového režimu. Riešitelia projektu sa zamerali na skúmanie sociálneho pozadia a sociálnych väzieb úspešných jednotlivcov. V prípade niektorých typov elít – najmä funkčných a na lokálnej úrovni – sa ukázalo, že významným determinantom boli rodinné, komunitné a regionálne vzťahy, resp. identifikačné rámce a na nich založené postoje lojality. V prípade mocenských elít na strednej a najmä vyššej úrovni ostáva miera dôležitosti spomenutých tradičných väzieb otvorenou otázkou.

Jeden z klasických teoretikov elít Vilfredo Pareto vo svojej teórii o cirkulácii elít postuluje, že viac-menej úplná výmena elít je pravidelným cyklickým procesom. Elity ako indivíduá s najvyššou vecnou kompetenciou sa prirodzene obmieňajú, obvykle na základe meritokratického princípu medzi seba vpúšťajú nadaných jednotlivcov z radov „neelit“ (t. j. z más bežného obyvateľstva), ktorých jednak asimilujú do svojho hodnotového systému a jednak ich pripravujú na výkon moci. Súčasťou takejto reprodukcie elít je aj vytesňovanie menej zdatných jednotlivcov z druhej či tretej generácie na perifériu (obvykle títo sú cielene nahradzovaní z radov neelit). Keď sa tento reprodukčný a samoočistný mechanizmus naruší, napríklad vnútroskupinovým favoritizmom, klientelizmom a nepotizmom, meritokratický princíp prestane fungovať ako reprodukčné kritérium, dochádza k úpadku a náhlemu revolučnému nahradeniu starých

elít novými z radov neelitného obyvateľstva. Pareto teda hovorí, že v pravidelných cykloch dochádza k jednoznačnej diskontinuite a úplnej výmene (cirkulácii) mocenských elít.² Spomínaná Paretova teória síce neberie dostatočne do úvahy také faktory ako mocenský zásah „spoza hraníc“ alebo veľké geopolitické zmeny, má však i napriek tomu určitý, nie zanedbateľný explanačný potenciál. Domnievame sa však, že pokiaľ ide o kľúčové prelomové obdobia slovenských dejín v 20. storočí, pri ktorých došlo k ustanoveniu nových štátnych útvarov a teritoriálnym zmenám, resp. zmenám politických a ekonomických režimov, nie je potvrditeľná. Naopak, v súlade so základnou hypotézou riešiteľov projektu, podľa ktorej okrem diskontinuit existovali aj kontinuity elít, dokonca aj pri tých najradikálnejších režimových premenách, je teoretická koncepcia Roberta Michelsa „železného zákona oligarchie“. Podľa Michelsa každá organizácia – či už politická strana alebo iná – sa nevyhnutne vyvinie na oligarchickú, teda ovládanú málopočetnými silnými záujmovými skupinami a/alebo rodinami či rodmi bez ohľadu na jej ideologické pozadie. Teda nielen v organizáciách fungujúcich na základe princípov autoritatívneho riadenia – napr. v stranách krajnej pravice či ľavice, ale aj v takých organizáciách, ktoré deklarujú uplatňovanie pluralitných a meritokratických zásad – napr. občianskych či sociálnodemokratických stranách, sa skôr či neskôr presadí úzky okruh vedúcich osobností, ktorých primárnym cieľom sa stane zachovanie a reprodukcia svojho postavenia a moci v rámci organizácie.

Michels však súhlasí s Paretom, že základným mechanizmom reprodukcie elít je zlučovanie predstaviteľov starých elít s novými nositeľmi elitného statusu buď spomedzi už v iných oblastiach a kontextoch etablovaných skupín, alebo priamo z neelitného obyvateľstva. Tento proces nazýva permanentnou amalgamizáciou elít. Podľa Michelsa však nemožno ešte ani pri najdôslednejších revolučných zmenách hovoriť o úplnej výmene elít. Možno hovoriť len o rôznych pomeroch, v ktorých dochádza k amalgamizácii starých a nových elít. Časť pôvodnej „panujúcej triedy“ sa vždy „prenesie“ do nového režimu a adaptuje sa na nové podmienky, pričom si uchová svoj status mocenskej elity.³

Štúdie Lucie Seglovej, Veroniky Gayer-Szeghy a Attilu Simona publikované v aktuálnom čísle *Forum Historiae* potvrdzujú platnosť Michelsovho modelu amalgamizácie elít ako dôsledok zmien režimov. V prípade dejín Slovenska i širšieho kontextu dejín strednej a stredovýchodnej Európy nedošlo v období rokov 1938 – 1939, s výnimkou vyšších úrovní výkonnej a zákonodarnej moci, k fundamentálnej diskontinuite vládnučích a nevládnučích (spoločenských) elít. Vo vyššej štátnej správe, štátnych organizáciách a politických zoskupeniach bola personálna kontinuita politických a funkčných elít najslabšia. Na strednej a nižšej úrovni výkonnej moci, v štruktúrach samosprávy, ale najmä v prípade „čerstvo“ sformovaných slovenských funkčných elít bola kontinuita, naopak, veľmi výrazná. Jedným z vysvetlení je nenahraditeľnosť funkčných elít pre politický systém a štruktúry moci. Tieto segmenty správy spoločnosti sa obvykle

2 PARETO, Vilfredo. *The Mind and Society. III. Theory of Derivations*. London : Jonathan Cape Thirty Bedford Square, 1935, (§ 2026-2059), s. 1421-1432.

3 MICHELS, Robert. *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York : Heart's International Library Co., 1915, s. 365-392, 400-404.

priamo nepodielali na politickej moci, zastávali však nejakú formu vedúcej pozície a pri uplatňovaní moci mali nezastupiteľnú úlohu. Do tejto kategórie patrí vyššie štátne a samosprávne úradníctvo, podnikateľské a finančné špičky, manažment, členovia dozorných rád v bankách, významných podnikoch, vedúci činitelia bezpečnostných orgánov a ozbrojených síl štátu (polícia, armáda) a pod.

Vládnuce elity sa od obdobia osvietenstva snažili legitimizovať svoju moc i participáciou na sociálnej a zdravotníckej starostlivosti. Túto agenda dovedy vykonávala cirkev prostredníctvom vlastných inštitúcií a štát v dôsledku obmedzovania jej mocenského vplyvu tieto aktivity preberal. Ingrid Kušniráková vo svojej štúdií skúmala prostriedky a metódy, ktorými boli uhorské elity zo strany panovníčky/ka ovplyvňované a usmerňované k tomu, aby i ony na seba prevzali časť zodpovednosti. Očakávalo sa od nich, že sa budú osobne podieľať na zbieraní a prerozdelení finančných prostriedkov a svojou štedrosťou pôjdu ostatným príkladom. Kušniráková predstavuje rozsiahle reformné plány Jozefa II. v oblasti chudobinskej starostlivosti a analyzuje príčiny, pre ktoré ich v danom období nebolo možné v uhorských podmienkach realizovať. V prvej polovici 19. storočia sa však niektoré z jozefínskych princípov začali uskutočňovať iniciatívou „zdola“. Dobročinné spolky zakladané a spravované miestnymi elitami sa popri cirkvách, samosprávach a štátnej moci stali najvýznamnejšími subjektmi pôsobiacimi v oblasti chudobinskej starostlivosti. Boli nositeľmi modernizačných trendov a prispeli k jej profesionalizácii a špecializácii.

Prípád etablovania nových regionálnych politických elít v dôsledku zmeny režimu a pravidiel získania a reprodukcie politickej moci na štátnej aj regionálnej úrovni skúma vo svojej štúdií József Demmel. Po prijatí tzv. aprílových zákonov uhorským snemom a ich sankcionovaní panovníkom na jar roku 1848 pre časť predstaviteľov slovenského národného hnutia vznikli možnosti etablovania v štruktúrach zákonodarnej a výkonnej moci v stolicach severozápadného Uhorska. Demmel skúmal dianie v Turčianskej stolici, jeho zistenia sa však rovnako vzťahujú aj na ďalšie stolice (Liptovská, Trenčianska, Zvolenská), v ktorých sa o účasť v politickom živote hlásili slovenskí národovci. Na jar a v lete roku 1848 nastala situácia, v ktorej na seba narazili záujmy, programy a ciele konzervatívnej zemianskej stoličnej šľachty, slovenských národovcov a mladej generácie liberálnej stoličnej šľachty, ktorá podporovala reformné hnutie, ktoré na sneme presadzovali Lajos Kossuth a ďalší predstavitelia reformného hnutia. Turčianske konzervatívne zemianstvo, ktoré najlepšie ovládalo slovenčinu a latinčinu, sa cítilo byť ohrozené vo svojich politických právach a privilégiách predovšetkým dvomi reformami, ktoré presadila reformná liberálna šľachta na Uhorskom sneme: zavedením maďarčiny ako jediného rokovacieho jazyka stoličných orgánov a zavedením daňovej povinnosti pre šľachtu v Uhorsku. Zavedenie maďarčiny ako jazyka správy a politického diskurzu významne zvýhodňovalo mladú stoličnú šľachtu, ktorá na rozdiel od generácie svojich otcov a dedov už výborne ovládala maďarský jazyk. S maďarčinou ako jediným jazykom výkonu moci nemohli súhlasiť ani slovenské národovecké elity, keďže išlo o opatrenie, ktoré bolo v príkrom rozpore s ich programom politickej emancipácie Slovákov. Vďaka tejto súhlasnosti záujmov vzniklo medzi konzervatívnym

turčianskym zemianstvom a slovenskými národovcami pragmatické spojenectvo, ktoré však nemalo dlhé trvanie. Turčianski zemania sa nedokázali stotožniť s národným programom slovenských národovcov, ktorý vnímali ako ohrozujúci územnú celistvosť Uhorského kráľovstva. Politický boj starých a nových elít napokon skončil „amalgamizáciou“ konzervatívnej a liberálnej stoličnej šľachty na úkor slovenských národovcov, ktorí boli koncom 60. a v 70. rokoch 19. storočia úplne vytlačení zo štruktúr zákonodarnej a výkonnej moci Turčianskej stolice.

Matica slovenská združovala v 60. a 70. rokoch 19. storočia podstatnú časť slovenskej národoveckej elity. Prekvapivo však doteraz nebola jej členská základňa a ani pomerne obmedzený okruh jej vedúcich predstaviteľov (výborníkov) predmetom prozopografickej analýzy. Štúdia Rastislava Moldu je venovaná problematike etablovania slovenských národoveckých elít v tzv. matičných rokoch. V prvej časti identifikuje členskú základňu spolku a jeho volené vedenie, rekonštruuje sociálne a profesijné pozadie výborníkov. Jeho hlavnou výskumnou otázkou je, či národovci združení v Matici samých seba považovali za elitné vrstvy slovenskej spoločnosti. Druhá časť je venovaná analýze stratégií, ktoré vedenie spolku využívalo na reprodukovanie národoveckých elít, oslovovanie nových generácií. Veľmi účinným, i keď v podmienkach slovenského národného hnutia obmedzeným nástrojom bolo pridelenie štipendií vybraným študentom. Preferovanie budúcich právnikov bolo motivované snahou o výraznejšie preniknutie medzi lokálnu elitu, najmä do župných úradov a do samosprávy miest. Na základe biogramov matičných štipendistov sa pokúsil odpovedať na otázku, nakoľko bola investícia do nich z pohľadu rozvoja národného hnutia prospešná.

Ďalšej generácii slovenských národovcov sa vo svojej štúdií venovala Lucia Segľová, ktorá skúmala konkrétnu skupinu účastníkov deklaračného zhromaždenia v Turčianskom Sv. Martine (30. októbra 1918). Sledovala kariéry 33 deklarantov, ktorí v čase deklaračného zhromaždenia žili v Turčianskom Sv. Martine. Deklaračné zhromaždenie, na ktorom sa ustanovila Slovenská národná rada a prijala Deklarácia slovenského národa, predstavovalo (a dodnes predstavuje) v kolektívnej pamäti jeden z najdôležitejších politických aktov predstaviteľov slovenského národného hnutia. Účastníci tohto zhromaždenia už len vďaka samotnému faktu svojej prítomnosti v nasledujúcich rokoch, ba dokonca desaťročiach disponovali určitým sociálnym kapitálom. Segľová skúmala rodinné pozadie a príbuzenské vzťahy jednotlivých martinských deklarantov, pričom sa snažila zistiť, či tieto mali vplyv na ich neskoršie úspechy v oblasti ich pôsobenia. Paralelne sledovala aj dosah zmien režimov – v rokoch 1918 (dezintegrácia Rakúsko-Uhorska a vznik Československa), 1938/1939 (dezintegrácia Československa a vznik novej Slovenskej republiky) a 1948 (uchopenie moci Komunistickou stranou Československa) – na kariéry 33 deklarantov.

Slovenské národovecké elity boli z hľadiska ich sociálneho pôvodu, inštitucionálneho zázemia a celkovo možností spoločenského uplatnenia senzitívnejšie na zmeny politického režimu. Najmä v podmienkach dualizmu bol ich kariérny postup, možnosti realizovať sa v akademickom, úradníckom, ekonomickom prostredí limitované ich lojalitou k oficiálnemu štátoprávnomu konceptu Uhorska. Vznik Československej republiky v tomto ohľade predstavoval zásadný

zlom. Nedostatok elít lojálnych novému štátu sa na Slovensku riešil dvoma spôsobmi. Prvým bol import elít z českých krajín. Podobne ako v 50. rokoch 19. storočia hlboké politické a spoločenské zmeny mali za následok nedostatok lojálnych funkčných elít. Ich absencia paralyzovala upevňovanie moci nového štátu a ako najjednoduchšie a najrýchlejšie riešenie sa javilo importovať ich z Predlitavska. V medzivojnovom období, najmä v prvých rokoch novej republiky českí profesori, lekári, nižší pedagógovia a vysokí a strední štátni úradníci pôsobiaci na Slovensku kompenzovali deficit tohto typu slovenských elít. Štúdia Anny Falisovej a Vojtecha Ozorovského predstavuje na príklade dvoch výrazných osobností lekárskej vedy (chirurgie) hlavné problémy, ktoré ovplyvňovali konštituovanie tejto disciplíny v podmienkach medzivojnového Československa. Stanislav Kostlivý patril k zakladateľom slovenskej chirurgie, Konštantín Čársky k prvej generácii slovenských chirurgov. Politické cezúry a akútny nedostatok odborníkov vytvorili predpoklady na ich rýchly kariérny rast – vznik ČSR pre S. Kostlivého a vznik vojnovéj Slovenskej republiky pre K. Čárskeho. Zmena režimu po roku 1938 znamenala pre väčšinu českej inteligencie nútený koniec ich pôsobenia na Slovensku. Ako ukazuje príklad S. Kostlivého, ani vysoká odbornosť, silný sociálny kapitál vnútri lekárskej komunity nemuseli stačiť na to, aby odolali politicky a ideologicky motivovaným čistkám. Na druhej strane sa za krátky čas podarilo zakladateľskej generácii českých lekárov a pedagógov vychovať silnú generáciu lekárskeho špecialistov, ktorí do istej miery zmierňovali dôsledky personálnej diskontinuity spôsobenej zmenami režimu.

Ďalšie tri štúdie publikované v tomto čísle sú chronologicky rámcované dvoma významnými medzníkmi „krátkeho“ 20. storočia (Eric Hobsbawm). Prvý predstavujú politické, ekonomické a sociálne premeny po rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku nástupníckych štátov v období 1918 – 1920. Druhou cezúrou je Viedenská arbitráž a zánik Československa v rokoch 1938/39, keď sa po tlakom nacistickej zahraničnej politiky zrútil politický systém budovaný za prvej republiky. Československá republika (1918 – 1938/1939), hoci ju jej mocenské elity vyhlasovali za národný štát Čechov a Slovákov, resp. československého národa, bola obývaná aj dvomi početnými etnickými menšinami, ktoré sa považovali za cudzorodý a potenciálne nelojálny element. V slovenskej historiografii sa v diskusiách o vplyve politických cezúr na kontinuity a diskontinuity elít doteraz málo reflektovala otázka územia, ktoré sa v dôsledku Viedenskej arbitráže pričlenilo k Maďarsku. V Komárne, Rimavskej Sobote, Košiciach, Leviciach a desiatkach ďalších miest pripojených k Maďarsku došlo k zmenám v zložení lokálnych politických elít.

Štefan Gaučík sa zameril na nesmierne zaujímavý prípad úspešného lučenského menšinového maďarského podnikateľa a politického aktivistu Ödöna Tarjána. Paradoxne Tarján napriek diskriminačným krokom zo strany vládnej moci zaznamenal vo svojej podnikateľskej kariére najväčšie úspechy v prvom desaťročí existencie Československa. Jedným z predpokladov jeho úspechov boli kontakty na niektorých miestnych slovenských predstaviteľov československej štátnej moci, predovšetkým na Ľudovíta Bazovského, s ktorým sa poznal ešte z obdobia pred rokom 1918. Po niekoľkých zásahoch československých úradov proti jeho osobe a súdnom procese pre podozrenia z korupčných transakcií s Ľ. Bazovským sa v roku 1933 rozhodol odísť

z Československa a usídlil sa v Maďarsku, kde sa začal postupný prepád jeho kariéry. Zatiaľ čo v podmienkach Československa bol úspešným podnikateľom, váženým členom maďarskej menšinovej komunity a predstaviteľmi menšinovej maďarskej politickej elity bol považovaný za vplyvného experta na otázky československej národnostnej a hospodárskej politiky, v Maďarskom kráľovstve sa jeho postavenie zredukovalo len na znalca „československej otázky“, poradcu iredentistických organizácií. Bez majetku a pozície v politických štruktúrach, v prostredí, v ktorom jeho znalosti mali výrazne nižšiu hodnotu, sa postupne dostal na úplnú perifériu politického a spoločenského života.

Maďarským politickým elitám, konkrétne poslancom a senátorom zastupujúcich maďarské strany a frakcie v Národnom zhromaždení Československej republiky v období rokov 1920 – 1939, sa vo svojej štúdiu venuje Attila Simon. Hoci aktívny profesijný život veľkej väčšiny poslancov a senátorov začal už v podmienkach Uhorska, takmer bez výnimky sa politickej činnosti začali venovať až v podmienkach vznikajúcej Československej republiky. Simon pomocou analýzy životopisných dát 39 skúmaných poslancov a senátorov ukázal jednoznačnú personálnu diskontinuitu maďarských politických elít na území Slovenska v období pred a po roku 1918. Významnejší maďarskí politickí činitelia krátko po vzniku Československa 28. októbra 1918 buď opustili územie Slovenska, alebo sa väčšinou z pragmatických dôvodov prestali politicky angažovať. Nová politická elita maďarskej menšinovej komunity v Československu sa musela v plnej miere nanovo a náhle ustanoviť z radov neelitných vrstiev. Podobná situácia úplnej personálnej diskontinuity maďarskej politickej elity na Slovensku sa druhýkrát objavila v roku 1948, keď nové elity opäť vzišli „živelne“ z vrstiev neelitného obyvateľstva. V tomto prípade však nešlo o spontánny proces, ale o dôsledne riadený výber uskutočnený predstaviteľmi Komunistickej strany Československa.

Veronika Szeghy-Gayer vo svojej štúdiu hľadá odpoveď na viaceré, doteraz obchádzané otázky. Skúma, akú úlohu zohrala po politickom prevrate v roku 1938 miestna maďarská elita, aktívna v rokoch v menšinovej politike počas Československa. Aké kritériá museli spĺňať novo dosadení členovia municipálneho výboru v Košiciach a aká politická minulosť predurčovala či, naopak, diskvalifikovala prípadnú novú politickú elitu mesta. V rozpore s doteraz tradovanými názormi preukázala, že medzi politickou elitou Košíc pred a po roku 1938 existovala značná personálna kontinuita. Vedenie mesta pozostávalo aj po Viedenskej arbitráži z košických osobností pôsobiacich v miestnej politike už niekoľko desaťročí. Vyvrátila tak mýtus rozširovaný v dobovej verejnej diskusii a reprodukováný i v historiografii o silnej pozícii úradníkov a štátnych zamestnancov, ktorí prišli do Košíc z Maďarska, tzv. „anyásov“. Municipálny výbor Košíc po prvej Viedenskej arbitráži pozostával z osôb, ktoré študovali v čase dualizmu a ktorých prevažná väčšina začínala svoju politickú kariéru v opozícii za trvania Československej republiky. Veľká časť skúmaných poslancov disponovala aspoň desaťročnou praxou v miestnom politickom živote a vďaka pozíciám či členstvám v maďarských politických stranách boli známi aj pre maďarské vládne kruhy. Municipálny výbor sa v rokoch 1938 – 1945 z národnostného hľadiska pretvoril na výhradne maďarský a neodzrkadľoval ani rôznorodosť politického života

z medzivojnového obdobia. Mimo výboru totiž zostali miestni reprezentanti ľavicových hnutí s pomerne vysokou voličskou podporou. Poslanecké miesta vyčlenené pre Slovákov zaujali politici lojálni maďarskému štátu.

Štúdie, ktoré prináša nové číslo Forum Historiae, ukazujú, aké komplikované a problematické bolo postavenie spoločenských elít v tejto časti Európy v uplynulých dvoch storočiach. V každom režime plnili dôležitú úlohu pri udržiavaní a legitimizácii moci, zároveň však predstavovali rezervoár, z ktorého sa formovala potenciálna kontra-elita usilujúca o reformu či zmenu systému. Bez ohľadu na demokratické parametre jednotlivých režimov, ktoré sa u nás vystriedali, si každý z nich programovo vytváral vlastné spoločenské elity. Selektoval, kto môže a kto nemôže ašpirovať na vrcholové pozície a viac či menej úspešne sa snažil usmerňovať ich výchovu. Tento ambivalentný vzťah sa odrážal aj na prístupe spoločenských elít voči existujúcemu režimu. Značná časť z nich bola na režime priamo existenčne závislá a mala záujem na jeho udržaní. Táto závislosť spôsobovala, že spoločenské elity boli náchylné pri radikálnych politických a ideologických zmenách deklarovať lojalitu tej strane, ktorá uchopila moc. A držitelia moci, uvedomujúc si ich dôležitosť a ťažkú nahraditeľnosť, im prevrátenie kabáta, aspoň na istý čas, zvyčajne prepáčili.

Cituj:

ŠOLTÉS Peter – VÖRÖS László: „Odtaté ruky“? Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí. In *Forum Historiae*, 2018, r. 12, č. 1, s. 1-8. ISSN 1337-6861.

...

doc. Mgr. Peter Šoltés, PhD.
Oddelenie dejín 19. storočia
Historický ústav SAV,
P. O. Box 198,
Klemensova 19,
814 99 Bratislava
Peter.Soltes@savba.sk

Mgr. László Vörös, PhD.
Oddelenie dejín 19. storočia
Historický ústav SAV,
P. O. Box 198,
Klemensova 19,
814 99 Bratislava
Ladislav.Voros@savba.sk